

„...hogy legyen a víznek lefolyása...”

Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére

Szerkesztette

BENŐ ATTILA, FAZAKAS EMESE, KÁDÁR EDIT

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
KOLOZSVÁR, 2013

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, Budapest

csorsz@iti.mta.hu

„Eluntalak nézni, Európából szömlélni”

Wathay Ferenc: *Ázsiának földje...*¹

Ezt az esszét eredetileg még gimnazista koromban, egy Radnóti-napi pályázatra írtam az egyik kedvenc régi magyar verséről. Már akkor foglalkoztatott az a paradoxon, hogy a régi irodalmi szövegeket mintha nem tudnánk vagy nem akarnánk műalkotás-ként értelmezni, mindig csak „filológiai tárgy”-ként tekintünk rájuk. Meggyőződésem, hogy az eredeti kontextust feltáró olvasat(ok) mellett a későbbi korok olvasói éppígy párbeszédet folytatnak velük. Ne áltassuk magunkat: minden olvasó „laikus”, mert mindenki mást és máshogyan ért meg ugyanabból a szövegből – még a költő-író is. Bár sose gondoltam, hogy valaha publikálni fogom a Wathay-elemzést, mégis úgy érzem – átdolgozva, továbbgondolva és -írva régi szövegemet –, hogy örömet okoznék vele az Ünnepeletnek, akivel családi körben sok-sok órát végigbeszélgettünk már a szimbólumokról, a kognitív világmodellekről, a sztereotípiákról és így tovább. Tekintsük ezt tehát egy beszélgetés előfutárának!

*

Wathay Ferenc: Kilencedik ének

Nótája: *Ez széles világon*

Ázsiának földje, eluntalak nézni, Európából szömlélni,
Mivel megtiltott énnem tebened, mint akarnám, úgy járni,
De mint madárkának, résén kalikának, bánom, kell úgy rád nézni.

Látom, hogy vagy ékös, hegygel, völgygel díszös, hol lehet örvendetesb,
Tudom, hogy még beljebb ennél is vagy kedvesb s lakóknak édességösb,
De Pannoniának földje nekem hasznosb, volna még békességösb.

Olympus hegyei magasan kékelni tüllem távul láttattok,
És Bithyniának bojtos ciprusfái dicséretre jók vattok,
De körösztényeknek vagy sok hajat hoztok, vagy fejet kopaszt hattok.

1 Külön köszönetet mondok Ács Pál tanácsaiért és biztatásáért.

Tenger tiszta vize, szép igyenessége s rajta hajók szépsége,
Fölvont vitorlákon széltül sebessége, örvendtös menése,
De az Duna vize volna, szőkesége szívem jobb kedvessége.

Ázsia narancssal, szép öreg citrommal, béves pomagranával,
Tengeri halakval, aranyszűnő borval, bévelkedik sok jókkal,
De magyarországi szép piros almákval, tartnám én fejér borval.

Az disznóhalakat, ugyan sok százakat, seregben úzásokat
Az tengerben látom gyakran játszásokat, vízszint ugrálásokat,
De jó pozsárokat s dunai halakat, inkább látnám vizákat.

Európából látom, elhiggyed, barátom, Ázsiában juh s barom
Jár és legeltetik, ki szánt s kaszálódik, ezt igazán írhatom,
De eluntam néznöm, eztet is szemlélnöm, mert más én gondolatom.

Jó Ázsia földje s Európának vége, mivel megdicsérjelek?
Holott tejjel s mézzel folyasz, és nagy bőséggel, Canaán földhöz ítélek,
De adnája Isten, véled elégedvén, többé már ne néznélek.

Hanem Tráciának átjűtt határinak útát visszamehetném,
És Bolgárországnak s Hemus havasának sziklás hegyeit nézhetném,
Rodope hegyének, útát mély völgyének hazafelé szökőgném.

Mert nincsen itt módjok, semmi víg italjok, töröknek hegedűjök,
Kit szép citerával s gyöngé virginával ők megpöndétnének,
Hosszú palotában egymást úzó táncban ők semmit gyönyörködnek.

Házokban sem padjok, sem nincsen asztalok, sem aranyas pohárok,
De szintén olyanok, mint oktalan állatok, azért méltán pogányok,
Nem kellne szokások nekem, sem országok, mert Isten nincsen nálok.

Sem nincs szép múltság, istenes vígasság nálok, csak van bujaság,
Paráznság, rútság nálok mind szabadság, azkit kedvel ifjúság,
Isten, ez cethallal okádtass ki, kérlek, innend, ki vagy igazság.

Ti, kik Európának, világ harmadának csaknem közepin vadtok,
Én pedig az végben, és níha éhezvén, köszöntvén túlem vadtok,
Pohártok töltetvén, segítségték az levén, egyet értem igyatok.

Sok szép nemősasszony, ifjú s mind vénasszony, írok sok köszönetöt,
Kikben mind méz s méreg, öröm, keserűség világon helyhezttetött,
Isten megengedje, kedvetek se szegje, soká legyen éltetők.

Oh, jó Magyarország s édös társaság, vajjon s mikor láthatlak,
Kit jó szabadságért s egy szegín árvájáért bizony igen óhajtlak,
Ki azért vagy nehéz, s életem végezés, hogy hírrel sem hallhatlak.

Isten, ki vagy szentség, légy innent kimentség, és énnekem segítség,
Bennem fölgyűlt kis szösz meg ne hadd aludni, ki vagy egy, örök fölség,
Kiért téged dicsérvén, tenéked – mondhassam – legyen örök dicsőség.

Ezt jó Hagymássynak, írta az Kristófnak, kit hívnak Wathaynak,
Régi barátságért megmutatván, küldé jelét akarójának,
Tudván természetit ember szólásának, mondja érte Balázsnak,
De csak egészségben s legyen békeességben, mondják őt Salamonnak.

Finis 9. Octobris A. 1[604]

Wathay Ferenc 1568-ban született Sopron vármegyében; néhány soproni és németújvári iskolaévet követően dunántúli végvárokban szolgált, 1602-ben Székesfehérvár vicekapitányként török fogságba esett. Több szökési kísérlet után Konstantinápolyba, a Fekete-toronyba vitték, végül 1606-ban szabadult ki fogolycserével. Költészete – tudomásunk szerint – a börtönévek során bontakozott ki, huszonnyolc fennmaradt versének gyűjteménye a költő saját rajzaival illusztrált *Énekeskönyv*. Egyik legszebb költeménye a IX. ének: *Ázsiának földje...*

A vers 1604-ben keletkezett. Mivel az *Énekeskönyv* valószínűleg tisztázat, az át gondolt kötetkompozícióban több korábbi verset megelőzve került a hangsúlyos kilencedik helyre. Az életműben elég magányos alkotásnak számít (legközelebbi rokonai a madarak tavaszi vigassága és a börtön magánya közti ellentétről szóló versek). Még azok az énekek is csak távoli, részleges párhuzamokat rejtenek, amelyek nótajelzése immár az *Ázsiának földére* utal. Wathay verseinek zöme fohász, imádság szabadulásért, de vannak históriás énekei (jelenkori és bibliai témáról), moralizáló versei, valamint a tavaszhoz, a madarakhoz írt rabénekek. Bár a költő műveltségéről keveset tudunk, kétségkívül ismerte a retorika és az emblematika alapjait, s eljuthatott hozzá a magyar reneszánsz irodalom néhány alkotása, különösen Balassi hatása erős. Ezt a műveltséget magával hozta börtönébe is: szellemi értelemben ez „Európának vége”.

A IX. ének metruma – néhány rímtelen félsortól eltekintve – szabályos Balassi-strófa, amelynek sajátos, egyszerre zárt és nyílt szerkezete van. Gyakran 2+1 sorra osztható: az első két sor a gondolatokat, érzelmeket vagy benyomásokat sorolja fel, esetleg ütközteti azokat, a harmadik sor, a magában álló egyéni vélemény, megoldás pedig lezár, megnyugtat, esetleg ellenpontos. A strófa belső nyíltsága, ugyanakkor kifelé zárt, önálló egység jellege miatt dinamikus, egyben statikus forma. A nótajelzés Balassi Bálint első bejt-fordítására utal, Wathay ugyanis az elsők között idéz Balassi-verseket nótajelzésként. Ismernie kellett egyik legegységesebb versfűzését is, amely török szúfi versek Balassi-strófás szabad fordításaiból, átköltéseiből áll. A IX. énekhez épp egy török vonatkozású magyar vers dallamát képzelte a Sztambulban raboskodó költő. Másrészt a Balassi-bejt – a nótajelzések korabeli gyakorlatának megfelelően – egyúttal irodalmi mintát vagy hátteret jelenthetett Wathay énekéhez, amely a bőség és az egyediség közti

párhuzamot is innen örökölhette (a 3., szerelmi-asszonydicsérő sor Balassi leleménye, a török eredetiben nem szerepelt):

Ez széles világon mennyi virág vagyon, mindaz sem ér egy rózsát,
Az oly vendégség is, kiben egy kegyes sincs, mindaz sem ér egy bapkát,
Én is minden szűznél, ki ez világon él, fellebb tartom Juliát.

Wathay minden olyan versénél, ahol Balassi-nótajelzést alkalmaz, továbbörökíti a mintaversből egy-egy fontos retorikai elemet, kifejezést, rím��t. Az *Ázsiának földét* a költő még három alkalommal hivatkozta *ad notam*ként, például a gályarabok nyomorúságáról írt énekhez.

Wathay versét a következő részekre oszthatjuk: I. Ázsia leírása, minden harmadik sorban összevetve Magyarországgal (1–8. vsz.). II. Hazafelé szökés gondolatban, oka a törökök elviselhetetlen életmódja (9–12. vsz.). III. A magyar nemzethez szóló ajánlás, fohászkodás Istenhez, a költő önmaga feletti ítélkezése (13–17. vsz.). A vers egyszerű retorikai panelekre épül: „A vers az elején tartománydicsérők retorikai modelljét követi. Törökország dicsérete (laus) után Magyarország védelme (defensio) következik, majd a török földről szóló beszéd laudatióból vituperatióba (gáncs) vált át. A végén a barátokhoz intézett invocatiót és salutatiót helyez el” – írja Orlovsky Géza az ELTE hálózati régi magyar szöveggyűjteményének jegyzetében (<http://szelence.com/wathay/kilencedik.html>). Wathay a tanulmányai során valóban megismerhette a retorika alapjait, ám úgy érzem: a vers mélyebb elemzése közelebb enged az egyedi megoldásokhoz, a rab költő poézisének személyesebb rétegéhez, kognitív világképéhez.

Az első rész nyelvi megoldásai a leggazdagabbak. A költő a börtönablakból rengeteget láthatott Ázsiából és Európa végéből, így részletes képekben sorolhatja el a keleti vidék felszínének és terményeinek szépségét, bőségét. Indító strófájában még csak a rabságról beszél: nem járhatja be a tájat kedvére, nincs esélye a szabadulásra. Wathay ugyan nem zárkózna el a török világ megismerésétől, ám most nem saját igényei, hanem egy ránehezű „látványkényszer” szabják meg élményeit, így az elfogadhatatlanná válik. Külvilággal való kapcsolata most nem más, mint küzdelem a túlzott bőség látványának beáramlásával. Hiába nyűgözi le a természet szépsége a világrészek *térbeli* ütközőpontján, a vers expozíciójában szembekerül egymással két „otthonról hozott” *lelki* irányultsága. Az első strófa tehát Wathay rabságának és szellemi küzdelmeinek kiindulópontját festi le, a vers keletkezése előtti idők hangulatát és a megírás okát: a két saját lelki „szféra” milyen hatásokkal válaszol a török természet kísértésére, kihívására, ami talán esztétikai élményt jelent.

A látszólag nyugodt, leíró képek összehasonlításaiakkal fölkorbácsolják a költő lelkét, aki egyre inkább az otthon megőrzését tekinti feladatának. Láthatóan a *szellemi* sík fontosabb számára, nem a *közeg*, a vizualitás; épp ez utóbbi lesz Wathay lelki gyötrelmeinek forrása. Az új hatások nem járnak új kötődésekkel, csupán mozgásba hozzák a régieket; így a költő csak az emlékein keresztül rezonál a török világra. A két lelki szféra a vers első felében még nem egységes: az egyik kész (illetve kész volt, hiszen nem a vers jelen idejében játszódik) arra, hogy befogadja Ázsia szépségét, a másik viszont kísértést és kihívást érez, ezért ellenáll neki. Az otthon apró örömei egyszerűségében

értékesebbek, mint a csupán esztétikai élményt jelentő Ázsia. Ezt az ítélezést a *mértékletesség hiányának* élménye váltja ki a lélekre vízesésként zúduló törökországi gyönyörűségben.

Wathay nézőpontja részben világias, részben a mértékletességet hirdető keresztény sztoikus. E kettő összeegyeztethető: gondoljunk Balassi Bálint katonanékeire, amelynek harmóniája és emelkedettsége épp ezek tudatos ötvözéséből ered, s hatással volt Wathay katonadicsérő énekére is (*Széles ez föld hátán vitézek kik vagytok*). A végtelen nyíltság összhangba kerülhet a zártabb világgal, de csakis otthon, a szabadságban. Törökországban viszont a *közeg* van túlsúlyban, s a költő látóterében semmi nem utal az otthoni tájra. Az már csak *emlék*, nem *hívójel*, bár a lírai én igyekszik a mértékletesség ellensúlyával együtt itt is gyönyörködni. Ám az idegen közegóriás, a török táj ránehezedik, így már azzal is engedményt tesz „reneszánsz” lelkének, ha gyönyörködve tekint Ázsiára. Képei esztétikus rendben sorakoznak; afféle csöndes-szomorú rajzolgatás ez, filozofikus háttérrel.

A képek és ellenképek sorrendjére érdemes odafigyelnünk. Először az életörömet, de egyben életképtelenséget sugárzó „végletes” török hegyek láthatók; ellentétben a haszonnal, a békességgel, no meg a rabsággal. Látjuk, hogy ha Törökország örömet sugároz, a költő éppúgy örömet érez, ha otthonit is; ám a török vidék ellentmondásai a saját rabságára figyelmeztetik. A végtelen csillogású *tenger* ellentétéként a *Dunát*, a határok (mértékletesség!) közt mozgó, dinamikus, otthoni folyamat említi, amelynek „szőke” felkavarodottságára, sodró erejére utal. A képek iránya, egymáshoz viszonyított változásai közeledést jeleznek: nem is olyan végletesen különbözik a két világ? A természet ajándékai, a *déli gyümölcsök* azonos értékűek a magyar *almával*, amihez tudat alatt, a honvágy részeként vonzódik a költő. A világegyetem gömb-egységére utaló alma–narancs–citrom kép idejére úgy érezhetjük, hogy az otthoni és a törökországi környezet egyaránt harmonikus. A vers első felében ugyanakkor nincs szó török emberekről és életmódról, így nem lépünk túl a természet tisztán esztétikai élményén. Mintha csak rávezetés, „dalküszöb” lenne a kettős képsorozat! A bor említése viszont kilendíti a mérleget: otthon még a mámor és a lelki emelkedettség eszköze, a bor is *fehér*, áttetsző, ellentétben az *arany színű*, élvezet-pénz-bőségszínű, lehengető, sőt *közegszerű* török borral.

Ettől a fordulóponttól új lendületet kap a magyar (keresztény) identitás, függetleníti magát a természetben gyönyörködő világias szemlélettől. Az alma innen, a túlpartról nézve, az egyensúlyvesztés után nem más, mint az otthoni Édenkert egyszerű almája, egyben talán a tudásé, amellyel a keresztény lélek még rabságában is fölényben érezheti magát. Ezután a játékos delfinek állítja szembe az egyszerű magyar halakkal, a szintén hosszúka alkatú csukával és vizával. A hal Krisztus jelképe, böjtös étel, s a rabságot böjtként is felfoghatjuk. Wathay egyaránt összeveti a két nép borát, vagyis „Krisztus véré”, illetve egyik testi megnyilvánulását, a halakat; ezzel előkészíti a második rész Istent-embert mérlegelő filozófiáját. Ezt követően már csak egy hétköznapi benyomás bővíti a párhuzamos képek sorát. Költőnk nem tagadja, hogy az ázsiai földművelés fejlettebb, mint az otthoni, de ez dacos hazaszeretetet ébreszt benne. Az *emberek* által végzett mezőgazdasági munka előremutat a második rész felé. Ez a kép maga a megtévesztő látszat a környezetüket jól kihasználó törökökről – ennek cáfolata lesz

majd a folytatás. A jogos elismerés, Kánaánhoz hasonlítás a szép-özönt befogadni nem tudó rab zavartságával és távolságtartásával szólal meg, végül a kulcsgondolat: „véled elégedvén, többé már ne néznék...”. Eddig tehát a vers keletkezése előtti szemlélődő, gyönyörködő-elmélkedő időket festette le Wathay; a továbbiakban a keresztény lélek győzelmét, a mértékletességet akarja bemutatni, s ezáltal megtartóztatni önmagát a kísértő bőségtől.

A vers második része szinte teljesen szellemi síkon zajlik le. Keresztény felfogás uralja az érveket, a világiasabb szemlélet csak néha erősíti meg azt; a vers első részéhez képest végig ellenpontot jelent. Az ének gondolati-érzelmi háttere legbonyolultabban és legmélyebben itt jelenik meg. Wathay először a jövőbeli, *szívesen végigélt és végigszemlélt* szökésről beszél, már elvágódásának beteljesülését festve. Fontos, hogy a természet szépsége itt is hatással van rá, de a Balkán hegyvidéke főként a hazaút miatt telik meg jelentéssel, előrevetítve a második rész fő kérdését: ember és természet lelki kölcsönhatását. A vers első részében a költő vetítette ki „otthoni” lelkét az idegen tájra, itt azonban már a törökök lelki kivételését tanulmányozza, s megfigyelései során nézőpontja eltávolodik a török világtól, sztereotip vonásokat kap. Wathay, a közép-európai reneszánsz ember véleménye a következő: Ázsia lakói hiába rendelkeznek minden földi jóval, *mégsem tudnak élni!* Nem élet az, ahol az ünnepi lakmározás összefolyik a hétköznappal. Sok hiányérzete lehet itt az idegennek, de a legfőbb: hiányzik a vígságot *teremtő* ember, nincsenek hegedősök, virginál-játékosok, a tánc közösségi öröme – holott épp Wathay dorgálja meg az otthoniakat egy másik versében az olaszokat majmoló táncok miatt. A törökök fényűző házakban élnek, amelyekben semmi értelme a tárgyaknak, hiszen *nincs Istenük*, s ezért életük csupán hosszúra nyúlt értelmetlen paráznság, tunyaság. Emlékszünk Balassi török bejtjére? „Az oly vendégség is, kiben egy kegyes sincs, mind az sem ér egy bakpát...”

A költő profetikus hangon Istenhez kiált, hogy mindez ne lehessen úrrá rajta – Jónás cethala itt a mindent elnyelő török világ szimbóluma –, vagyis *nehogy azonosuljon* az eltompult céltalansággal, *nehogy jól érezze itt magát*, mert azzal megadná magát az erőfölényben levő törököknek, akik fogva tartják, illetve a közegnek, ami ellen küzd. Elvágódása erősödik: „Ázsiának földé” immár ellenfelévé, elnyomójává nőtt.

Az ítélezés legfőbb szempontja, hogy az előző részben ellentmondásaival együtt is szépnek látott természet gyönyörűsége *hiányzik a lakók lelkéből*. Nincs Istenük, s ezért rájuk – sőt mivel lelki barbárságuk visszahat a környezetükre, így az összes idegenre is – csupán úgy hat a természet bősége, hogy *eluralkodik rajtuk*. Mintha ezt sugallná: a keresztény ember számára a természet minden apró részletével együtt Isten alkotása és ajándéka, s annak szeretetében Isten alkotóerejét dicsőíti. Ám Wathay az idegen, túlsúlyos közegben kénytelen a gyönyör és a lelki tartalom (otthoni kötődés) arányát mérlegelni, s végkövetkeztetése, hogy számára káros ez a közeg. Bár megveti a törökök életmódját, de embernek tekinti őket, ítélezése tiszta és higgadt, noha vitán felül sztereotip, és talán kevés köze van valós élményekhez. Most már sem ő (az otthoni tájhoz szokott, lenyűgözve bámuló magyar), sem az őslakosok, sőt az olvasó/hallgató sem képes átélni lelkében az itteni természet szépségét. A költő okait ismerjük: az otthoni tájat érzi sajátjának, Ázsiával szemben előítéletei vannak, elnyomott, magányos, ráadásul rab is – hiszen ha csak utazó lenne, módjában állna mértékletesen szemlélődni. Fizikai

és szellemi rab tehát, személyes gondjai pedig, helyzetéből érthetően, hamar elvezetnek az általános értékítéletig. Rabságáért nem Istent vagy a természetet hibáztatja: a cethal képe arra utal, hogy Isten *próbatételként* vetette börtönbe. Fogva tartói valójában a messziről figyelt törökök, akik az *emberi* szférát képviselik, s nem állnak kapcsolatban az őket körülvevő, átszellemíthető, Istennek tetsző természettel. Miért?

A törököknek nem okoz gondot a végtelen bőség, ami az európaiakat már eleve elriasztja. Wathay (érthetően sarkított) állásfoglalása szerint az ő kapcsolatuk a természettel jóval primitívebb. Mivel nincs Istenük, nem képesek a természetet isteni tartalommal megtölteni. Wathay a „törököktől terhes” tájból itt már *szimbólumot* alkot: szellemi rabságának okozóját, hiszen míg a keresztény ember hisz Istenben és gyönyörködik a természetben, addig a törökök csak reflexszerű ellenállást tudnak rá kifejteni, aminek Isten hiánya az oka. A közeg mindenáron való legyőzésén kívül nincs céljuk vele, ezért falják örömeit, kiélvezik minden szépségét az anyag elleni gyermekies küzdelem formájában.

Egy keresztény számára a természet isteni tartalmú *inspiratív* közeg, a törököknek ellenfele, legyőzni vagy gondtalanul élvezni való. Érthető Wathay csalódottsága, ami tovább erősíti az elvágyódását: az otthoniak talán egy elérhetetlen kánaáni bőségben is bíznak – s most ő íme itt van, ezt a bőséget mindennap tapasztalja, mégis rádöbben, hogy a jólét, amiről otthon ábrándoznak, elérve nem okoz örömet! Ismét saját lelki élményeit vetíti ki a világ egészére, és a jelenkor egyszerű Magyarországot teszi meg aranykornak, aminél aligha lehetne szebben dicsérni. Optimizmust sugároz az egész második részre, hogy az elején a hazaútra serkentő balkáni hegyvidéket festi le, s csak a végén érezteti velünk felkavaró, profetikus sorshelyzetét, majd a harmadik részre jellemző, reménytelenségét meghazudtoló sztoikus nyugalmat.

A harmadik részben a XVI–XVII. századi magyar versek gyakori záróformulái, az ajánlások következnek. A mai olvasó azt hiheti, hogy az ajánlás az elszemélytelenítést szolgálja: ez tévedés. Wathay a költemény összegzését, végkövetkeztetését foglalja az ajánlás keretébe. A vers egész szerkezete olyan, mint egy hatalmas Balassi-strófáé, melynek két első „sora” és a „zárósor” egyaránt több versszakos egységekből épül fel. Az első rész az esztétikai élmény eléréséig és ütköztetéséig jut el, a második rész a költő elvágyódásának és keresztény hitének próbáját tárja elénk, végül az ajánlások következnek végső bölcséletként, véleményként. Két nagy ellentétes érzélem zárul le és kap harmonikus kisugárzást egy *egyéni* zárszó által, amely valójában visszalépés a Jónás-szerp emelkedettségéből a hétköznapi ember, a „katona-rab” familiáris beszédmódjához. S bár a törökökről való ítékezés is Wathay egyéni érzéseinek némi indoklással alátámasztott kivetítése, és közel sem realista szemléletmód, ilyenformán mégis legyőzhette őket saját közösségének erejére hivatkozva, ahová visszavárják. Ha az első rész a vers megírása *előtti* időt idézi, a második a *jelen* idő érzelmeit, akkor a harmadik rész a vers megírása utáni továbbgondolkodást és a lélekben teljesülő hazaút jövőbeni örömet mutatja be. A Balassi-strófa harmóniaszemlélete felől: a múlt, amely *esztétikai* élményt hozott, ellentétben áll a jelen *szellemi-hitbeli* felemelkedésével (keresztény elkülönülés), ám ez a megnyugtató, bölcs jövőben kiegyenlítődhet.

A költő először az első részhez hasonlóan veti össze jelenlegi fizikai helyzetét „otthon maradt” lelkével: felidézi az otthoni életet, katonatársai köszöntésére hazarepítve

önmagát. Bár éheznek, és távol van tőlük, emlékezteti őket a lelki közösségre, s azt kéri tőlük, ha könnyíteni akarják rabságát: igyanak egyet érte! Értsd: éljék az életüket, mivel szabadok, s az aranykor az ő hétköznapjaikban inkább megtestesül, mint Ázsiában. Ezután az asszonyokhoz szól, akikben annyi érdekes jellemvonást talált, sőt néha együtt élő ellentéteket is – akárcsak Balassi az *Ó, én édes hazám* kezdetű búcsúének hasonló szakaszában. Hosszú életet kíván nekik, és jókedvet az élethez, vagyis ne kelljen az ő sorsát megjárniuk, ahol otthoni jókedvük nosztalgiává és lelki gyötrelmévé válna. Magyarországot „édős társaság”-nak nevezi, ismét a hazaszeretet-hazavágyódás hangján: a kényszerű testi és lelki távolságban még az ottani jelenről tudósító híreket sem hallhat. Ha megfigyeljük a képek sorát, egy emelkedő és táguló mozgást látunk: a barátai; az asszonyok (minden ellentétességükkel együtt); Magyarország mint harmonikus család; innen Istenig emelkedik. Erőt kér önmaga megőrzéséhez, nehogy kialudjon a lelkében meggyűlt hit *szövetneke* („kis szösz”), s megszabadulván nyugodtan dicsérhesse az Urat. A lezáró strófa pedig egy baráti jó tanácsba rejtett igazságot mond ki: az ember gyakran „hübele” Balázs módjára szól, hát bőbeszédűségéért senki se nehezteljen a költőre – ugyanakkor az olvasó okulhat a versből, bölcs Salamon lehet. A költő azt kívánja neki: békével és egészséggel töltsse napjait, s azért, hogy e bölcsességeket vallhassa és életében érvényre juttathassa, ne kelljen végigszenvednie Wathay börtönbéli élményeit.

A nagy vers végkicsengése tehát: bemutattam a török rabságot, de főleg azért, hogy az én szenvedéseimből és harcaimból okulva és erőt merítve képes legyen az olvasó megmenekülni lelki szorongatásából.

Wathay Ferenc tiszta, egyszerű formájú, de szövevényesen összetett filozófiájú versében, Balassi méltó kortársaként, szinte Radnótihoz fogható mélységgel szólaltatta meg a megőrzött lelki értékek harcát a túlélésért és az újbóli kivirágzásért. Amit Wathay átérz és leír, főként pedig az, *ahogyan* leírja, nem véletlenül alakul magyar irodalmi archetípussá. Érdekes, hogy ugyanez a kisázsiai táj nyűgözi le és taszítja egyszerre Mikes Kelement, az örök fel-nem-oldódót, aki százhusz év múltán majdnem ugyanezekkel a szavakkal ír róla levélben és versben, törökökről és az „örökké termő fa” akkori rokonairól elmélkedve. Az elveszett Paradicsomnál már csak a rosszkor elért Kánaán, még inkább az Odüsszeusz szigeteinek émelyítő, otthonról távol tartó mámora terhesebb.

Hivatkozások

- Ács Pál 1979. Wathay Ferenc: Áldott filemile... Allegória és invenció. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 173–186.
- Orlovsky Géza (szerk.) 2010. *Ó szelence. Magyar barokk költészet* 1.2 verzió. Budapest. <http://szelence.com/index.html>
- Szilasi László 2007. *A sas és az apró madarak: Balassi Bálint költői nyelvének utóélete a XVII. század első harmadában*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Tóth Csilla 1999. *A Wathay-énekeskönyv (a tervezett hálózati kritikai kiadás előszava)* <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/wathay/vegso.htm>
- Wathay Ferenc énekeskönyve (hasonmás kiadás)* I–II. S. a. r. Nagy Lajos, szöv. gond. Belia György. Magyar Helikon, Budapest, 1976.

Summary

“I am fed up with looking at you from Europe”

A poem by Ferenc Wathay (1568–cca. 1610)

The paper analyzes the most beautiful poem written by Ferenc Wathay, a soldier from the Transdanubian region of Hungary, who spent several years as a prisoner in Constantinople. As presented in the poem, the poet is amused by the beautiful Ottoman scenery and crops he can see from the window of his prison, but he cannot help comparing them to the fruits and regions of Hungary, the simplicity of which he prefers to the Canaan-like Ottoman Empire. He decries the Ottomans as heathens, describing their life as desolate and deprived of pleasure, and comparing himself to Jonah in the belly of the fish. Finally he addresses his friends in his far away home country, asking them to help. Eventually he did regain his freedom by way of prisoner exchange. Related to contemporary Hungarian Renaissance lyric poetry, the poem colorfully and sensitively depicts a prisoner’s dilemma of enjoying the beauty of what he sees as opposed to the experience of being locked up in a cell.